

תוניסיה אחרי הבחירות: פרדוקס הדמוקרטיה

ד"ר ברוס מדי- וייצמן

הבחירות שנערכו בתוניסיה ב-24 באוקטובר 2011, מסמנות את סיומו של שלב המעבר הראשון לאחר עידן הנשיא המודח בן עלי ותחילתה של תקופה חדשה. ההישגים במהלך תקופת הביניים בין המהפכה לבין הבחירות היו משמעותיים והאתגרים שבפניהם יעמוד המשטר התוניסאי בתקופה הקרובה יהיו קשים אף יותר. מידת ההצלחה תהיה תלויה באופן שבו תפעל ההנהגה התוניסאית החדשה בתוך המערכת הפוליטית העוסקת עתה בעיצוב מסגרת חוקתית שתאפשר לכוחות השואפים לשמר את השלטון המרכזי לעלות בחשיבותם ובמשקלם על הכוחות הדה-צנטרפוגליים. שימור היציבות הפוליטית והחברתית יחייב טיפול גם בבעיות בהן נתונה המערכת הכלכלית התוניסאית. העיניים נשואות כיום למפלגת התחייה (אל-נהדה) האסלאמית שדוכאה במשך זמן רב אך עלה בידה לנצח בבחירות לפרלמנט. תפקידיו הראשונים של הפרלמנט הנבחר יהיו הקמת ממשלה זמנית בת שנה אחת וכתיבת חוקה חדשה שלאחריה ייערכו בחירות כלליות חדשות.

כדי להבין את ההתרחשויות בתוניסיה יש להצביע על כמה קוים כלליים הנוגעים לתנאים המיוחדים שעיצבו את עברה של תוניסיה וממשיכים לעצב את ההווה שלה. לפני עשרים שנה סימן סמואל הנטינגטון את תוניסיה כמועמדת העיקרית מבין מדינות ערב האחרות להצטרף ל"גל השלישי" של דמוקרטיזציה המקיף שלושים מדינות שהיו בעברן מדינות לא דמוקרטיות. "הפוטנציאל הדמוקרטי" התוניסאי קשור בעבודות היסטוריות, אשר מקושרות היטב לזהות הלאומית, החברתית והטריטוריאלית: מעמד- ביניים חזק ומשכיל יחסית; צבא קטן ובלתי פוליטי; הישגים בתחום קידום מעמד האישה; היעדרה היחסי של טראומה פוסט-קולוניאלית, ופתיחות תוניסאית מסורתית לקשרים תרבותיים עם ארצות הים התיכון. גורם נוסף הוא העובדה שתחת משטרו של הנשיא הראשון, חביב בורגיבה, הצליחה תוניסיה לשמור מרחק מזרמים רדיקליים פאן-ערביים שקודמו על-ידי משטרו של גמאל עבד-אל-נאצר במצרים ובמקומות אחרים בשנות ה-50 וה-60. בה בעת, המורשת החברתית התוניסאית היוותה חלק בלתי-נפרד מהסביבה הערבית-אסלאמית. כל המרכיבים הללו יצרו את מה שמכנה החוקר הפוליטי לרבי סאדיקי כ"סינקרטיזם" תוניסאי, אשר, לדבריו, מבשר, טובות באשר לפריצת הדמוקרטיה בתוניסיה, אם כי תחזית זו עודנה עומדת למבחן. דומה אפוא שבעוד שיש להיזהר מלעשות אידיאליזציה למצב התוניסאי המיוחד והישגיו, אין גם לבטלם כלאחר יד.

התנאים הללו יכולים גם לתת מענה לשאלה מדוע בשלב הראשוני שלאחר הדחת בן עלי ניתן היה לקיים בחירות מוצלחות. בהשוואה למצרים בתקופה שלאחר מובראכ, תוניסיה מדגימה מידה גבוהה יותר של המשכיות ולגיטימציה חוקתית. בתוניסיה בניגוד למצרים, התומכים ביציבות ובהמשך הסדר הקיים, נכנעו לבסוף ללחצים מלמטה, והקימו מנגנונים שהסדירו את המעבר לבחירות חופשיות, שגם אם לא היו נקיות מפגמים, הוכיחו עצמן בסופו של דבר כמוצלחות. הן קיבלו הכשר מהציבור התוניסאי וזכו לשבחים מהקהילייה הבינלאומית.

השוואת המצב בתוניסיה לזה הקיים במצרים כיום או לתהליך הדמוקרטי האלגיירי שהחל בסוף שנות ה'80 יכולה להוסיף ממד עומק לנושא הנידון. בבחירות הקרובות במצרים ייבחרו נשיא ופרלמנט אשר רק לאחר היבחרם יחוקקו חוקה חדשה. זו תוביל כנראה לכך שהכוח המכריע, יהיה בידם של כוחות אסלאמיים פוליטיים מאורגנים שיפעלו ביד אחת עם הממסד הצבאי. בניגוד למצרים, בתוניסיה תקופת המעבר הינה ממושכת יותר ובמהלכה הוקמה ממשלה זמנית שנקבעה על-ידי אסיפה מכוננת שתנהל את ענייני המדינה במשך שנה אחת, פסק זמן שישמש לניסוחה של חוקה חדשה. כמו כן, הבחירות למועצה המכוננת בתוניסיה נערכו על בסיס יחסי וייצוגי, ולא על בסיס עיקרון של "המנצח זוכה בכל". בכך נמנע מ"אל-נהדה" ניצחון מוחץ ורוב סוחף של מושבים, דבר שהיה עלול לגרום לקיטוב חמור ואף לאלימות. זה, כמובן, מה שאירע באלג'יריה ב-1990-1991, כאשר מפלגת ההצלה האסלאמית הייתה על סף השלמת שליטה מוחלטת בפרלמנט, על אף שזכתה בפחות מ-50% מכלל הקולות. התפתחות זו הביאה להתערבות הצבא שביטל את הליך הבחירות והוביל את המדינה לשנים של מאבק אליים.

ניצחונה הסוחף של "אל-נהדה" בבחירות (41%; יותר מ-90 מושבים מתוך 217 מושבים בפרלמנט), הציב את מזכ"ל המפלגה, חאמדי ג'באלי כמועמד המרכזי למשרת ראש הממשלה בממשלת המעבר הזמנית, ואושש את הסברה כי תנועות אסלאמיות תהיינה הנהנות העיקריות מתהפוכות "האביב הערבי". "אל-נהדה", המונחית על-ידי רשיד ע'אנושי, מתמודדת עם מחויבותה לדמוקרטיה ולדיאלוג עם כוחות חברתיים אחרים כאשר היא מקדמת שילוב בין מודרניזם ואסלאמיות, תפישה שעוצבה לדבריה, לפי הדגם של "מפלגת הצדק והפיתוח" (AKP) השלטת בטורקיה. סאדיקי מאפיין את השקפת תפישת העולם של "אל-נהדה" כ"אסלאם רך". הדבר כרוך בהתחייבות לשימור זכויות הנשים התוניסאיות במסגרת חוק האישות ומבחינה זאת תוניסיה היא המדינה היחידה בעולם הערבי שאוסרת במפורש על ריבוי נשים, וזאת בניגוד להלכה האסלאמית המתירה זאת. אף על פי כן, הקמפיין של "אל-נהדה" פורט בצורה מודגשת על רגשות דתיים. כאשר לוחצים בנקודות רגישות או נושאים פופוליסטיים כמו הסכסוך הישראלי-ערבי, טון הדיבור של ע'אנושי נעשה חריף ואפילו אנטישמי והוא מעתיר שבחים על המחבלים המתאבדים ועל המטרה האסטרטגית של חמאס בדבר חיסולה של ישראל.

ניצחונה של "אל-נהדה" הושג לא רק תודות לפופולריות שלה, אלא גם בשל הקרעים בתוך המחנה השמאלי-חילוני: שלוש המפלגות הידועות ביותר, "מפלגת הקונגרס והרפובליקה" המונהגת בידי מגן זכויות האדם הידוע מונצף מרזוקי, "אל-תכתול" "הפורום הדמוקרטי לתעסוקה ולחירויות"

שבראשה עומדים מוסטפא בן ג'עפר ונג'יב חביב מן "המפלגה הדמוקרטית הפרוגרסיבית", שביחד צברו כ- 32% מן הקולות. 9 אחוזים נוספים הלכו למפלגה שהייתה בלתי מוכרת קודם לכן ששמה "אל-ארידה שעביה" (המניפסט הפופולרי), שמנהיגה האשמי חמדי הפועל מבסיסו, תחנת טלוויזיה בלונדון זכה בתמיכה משמעותית באזורים העניים בפנים המדינה, ובכלל זה בסידי בוזיד, שבה הוצתה לראשונה מהפכת היסמין בתוניסיה. למרות זאת, חלק מהמושבים שבהם זכו נפסלו מסיבות שונות, בין השאר בשל מהומות שאירעו על-ידי תומכים זועמים בסידי בוזיד, שתקפו משרד מקומי של "אל-נהדה" ומספר מוסדות ממשלתיים. לא פחות מ-24 מפלגות עצמאיות אחרות זכו בשאר המושבים, המהווים יחדיו 17% מכלל המושבים.

ומה קורה היום? "אל-נהדה" ערכה לאחר הבחירות מסיבת עיתונאים בה הציגה עצמה כדגם של קונצנזוס, וכמפלגה המחויבת לעקרונות דמוקרטיים. "אל-נהדה" הביעה את רצונה לשתף פעולה עם כל המפלגות הפוליטיות, ארגוני העובדים ושאר ארגוני החברה האזרחית. היא שיבחה את תרומתם של עובדי המגזר הציבורי לקידום המדינה, והדגישה את פתיחותה שלה לשווקים ולשחקנים בינלאומיים. גם מפלגת הקונגרס הרפובליקנית וגם "אל-תכתול" הביעו את רצונן לשתף פעולה עם "אל-נהדה" לשם כינון גוף שלטוני חדש וזמני ולהתחיל בניסוח חוקה חדשה. יחד עם זאת, נראה שיצירת יחסי עבודה תקינים יהיה עניין לא פשוט. אין בכל האזור כולו תקדים לברית בר-קיימא בין שמאל חילוני לבין מפלגות אסלאמיות.

באופן פרדוקסלי, נראה אם-כן שתוניסיה עלתה על נתיב של דמוקרטיה לצדה של אסלאמיזציה. אמיתי עצינוני הגדיר את התוצאה הצפויה כ"אסלאמוקרטיה", כלומר שילוב בין מוסדות דמוקרטיים וחברה אזרחית פעילה, לבין השפעה מסוימת של החוק האסלאמי והנורמות שלו על החיים הפוליטיים והחברתיים. נראה וודאי שהמאבק על מידת השילוב עתיד להיות העניין המרכזי שיעצב את הניסוי הדמוקרטי בתוניסיה. ל"אל-נהדה" יש כעת הזדמנות להוכיח שתנועות אסלאמיות אינן בהכרח ובהגדרה מנוגדות לנורמות דמוקרטיות. אלא שהדרך זרועה במכשולים. המקח והממכר שיידרש כדי לשמר ממשלה רחבה שתאפשר השגת הסכמה על מסגרת חוקתית תהיה כנראה קשה ל"אל-נהדה" ועוד יותר מכך לשותפיה החילוניים בקואליציה. רבים מתומכי המפלגות החילוניות סבורים כבר עתה ש"אל-נהדה" מתחזה כאשר היא מכריזה על נאמנותה לדמוקרטיה ולשוויון נשים. מהעבר השני כבר מבצבצות ועולות פעולות נקודתיות, אבל פרובוקטיביות של הזרמים הסלפיים שתוקפים את "אל-נהדה" על כך שאיננה "אסלאמית" דיה ומצביעים בכך על יכולתם לפלג וליצור קרעים בחברה התוניסאית. גם ה"קפיצה" אל השיטה הדמוקרטית לא יכולה להעניק לגיטימציה לזמן בלתי מוגבל. הציבור, ובמיוחד הצעירים והמובטלים, ירצה לראות שיפור ממשי בחיי היום יום שלהם. מדיניות כלכלית המתחילה להביא פתרונות לאותם צעירים מתוסכלים תהיה הצעד הראשון בסדר יומה של הממשלה החדשה.

באשר לאזור, תנועות אסלאמיסטיות וליברליות התומכות ברפורמה שאבו עידוד מהבחירות המוצלחות בתוניסיה, אם כי לא מאותן סיבות. אף שתוניסיה יכולה להעניק השראה לאלה בעולם הערבי המבקשים להחליף משטרים דיקטטוריים ואוטוריטריים במשטרים דמוקרטיים הקשובים

לצרכי העם, התנאים להעתקת הניסיון התוניסאי אינם קיימים בהכרח במקום אחר. ובאשר לתוניסיה עצמה, גם שם אין וודאות ביחס לגורלו של הניסוי הדמוקרטי ולהשלכותיו.

*ברוס מדי-וויצמן הוא חוקר בכיר במרכז דיין לחקר המזה"ת ואפריקה. גרסה אנגלית של מאמרו זה התפרסמה לראשונה בפרסומי EuroMeSCo-IEMed – פרויקט משותף העוסק בענייני מדיניות במזה"ת.

במידה והינך מבקש להכנס באופן קבוע לרשימת התפוצה של מאמרי "צומת המזה"ת" אנא שלח

הודעה ל Dayancen@post.tau.ac.il

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".